

„לוחמי חירות" או „תנועות חירות" ?

(לשאלת „ההתנגדות" למשטר הרייך השלישי)

„ההיסטוריה שלנו אינה כה דלה בתנועות חירות כפי שאנחנו ואחרים מבקשים להחדיר לתודעתנו" (גוסטאב היינמאן). דברים אלה של נשיא לשעבר של גרמניה המערבית, שהלך לעולמו ביולי 1976, משמשים — עם יתר דברי צוואה של גדולי האומה — מעין מוטו לכרך השלישי של פירסומי הארכיון העירוני של מאנהיים שיצא לאור לפני מיספר חודשים.¹ עם ה„אחרים" נמנים גם אנו, בני העם היהודי, ואולי אנחנו יותר מכל השאר. השתדלתי איפוא להתחקות אחרי „תנועות החירות", כפי שהן משתקפות ב„דו"חות על המצב" (Lageberichte) של הגסטאפו ושל התובע הכללי של מדינת באדן (להלן בקיצור: דו"חות).

חשיבותם המיוחדת של דו"חות אלה, הכמוסים לרוב ומיועדים תמיד לחוג גמענים מצומצם בלבד, לחקר התנהגותה של האוכלוסיה הגרמנית תחת השלטון הדיקטטטורי החדש אל נכון על-ידי עורכי הדוקומנטאציה. אף-על-פי שהמדווחים עצמם עמדו תחת הלחץ הפסיכולוגי של הממונים עליהם וביקשו, בידעין ובלא-ידעין, למלא את ציפיותיהם של השליטים, הרי בדרך-כלל רשאים אנו לראות את תיאוריהם כ„מהימנים" וככתובים „בלא כחל ובלא שרק". הוכחות לכך אפשר להביא מתוך הפירסומים השונים של דו"חות הגסטאפו ושל זרועותיה שהופיעו עד כה.² ורושם אמיתותם של דברי המדווחים מתחזק והולך בשעת הקריאה בספר החדש. הנה גרשמות „שיחות חולין בשעת שתיית בירה" (”Biertischgespräche", עמ' 246). נשמעים ספקות ביחס לבחירות, ה„חופשיות", כביכול, ברייך השלישי ע"ע 203—204, 236, 269—270, נחשפים קשיים ולבטים בתחום הכלכלה (ע"ע 129, 166) ונמתחת ביקורת על גישתם — האנושית מדי בעיני המדווח — של האוכלוסיה הגרמנית כלפי שבויי מלחמה זרים (ע"ע 291—292). אנשי שירות הבטחון אינם פוסחים אף על חברי המפלגה הנאצית ואינם גמנעים מלהוקיע התנהגות אסוציאלית, הוצאת דיבה ונסיונות סחיטה מצד עסקנים פוליטיים מסויימים (ראה, למשל, בע"ע 72, 94, 107, 116). עולה עליהם בחריפות ניסוחיו התובע הכללי (ע"ע 229, 236, 275) הנאלץ להיאבק על סמכותו, שמוסדות המפלגה מנסים לערערה ולחתור תחתיה ללא הרף (ע"ע 250—252).

כדי להעריך את הדו"חות המשתרעים על פני השנים 1933—1940 הערכה אובייקטיבית עלינו להביא בחשבון את הנתונים הדימוגרפיים, הפוליטיים והגיאוגרפיים המיוחדים של באדן, שלפי מיספר אוכלוסיה תופסת את המקום החמישי בין מדינות הרייך. מתוך כשניים וחצי מיליון תושביה השתייכו קרוב ל-60% לכנסיה הקתולית ופחות מ-40% לכנסיה האוואנגלית של מדינה זו. אחוז האזרחים היהודים תאם את אחוזם בקרב כלל האוכלוסיה של הרייך: 0.9%. מאז 1919 היה השלטון

בידי מפלגות „הקואליציה הוויימארית“, בראשן מפלגת המרכז הקאטולית (ה„צנטרום“) ששמרה על כוחה במשך כל השנים, בעוד ששתי שותפותיה, המפלגה הסוציאל-דמוקרטית של גרמניה (ספ"ד) והמפלגה הדמוקרטית הגרמנית (דד"פ), סבלו הפסדים ניכרים מאז 1930. משום קירבתה של באדן לשווייץ ובייחוד לצרפת („גווסטרה המופנית אל צרפת“, כדברי הסופרת לוטה פפקה [Paepcke] בספרה תחת כוכב זר), גילו תושביה בכלל ויושבי ערי הגבול בפרט יתר פתיחות ויתר הבנה לבעיות פוליטיות וידעו להוסיף ולקיים את המגעים עם חבריהם לדעה בארצות הסמוכות (ע"ע 86, 196—197). חששותיו של שירות הבטחון מפני מעשי ריגול לא היו איפוא גטולי יסוד (עמ' 76). לדוגמה: בשנות המלחמה הראשונות הצליחו פועלי כפיה צ'כים להימלט, בעזרתם של אנשי קשר גרמנים, לצרפת ולהצטרף שם אל „הלגיון הצ'כי“ (ע"ע 288, 296).

עם זאת הופנה עיקר עניינם ותשומת-לבם של הגסטאפו ושל שירות הבטחון אל האופוזיציה בפנים המדינה. בעיני הנאצים היתה ונשארה המפלגה הקומוניסטית של גרמניה (קפ"ד) הקבוצה המסוכנת ביותר, שלרשותה מנגנון פועל כהלכה המפליא אף את מתנגדיה (ויש לזכור, שמיספר המצביעים בעד מפלגה זו לא עלה בבאדן על 10%, דהיינו כ-2.5% פחות מן הממוצע ברייך). חברי הקפ"ד מצליחים עוד ב-1935 לחדור לתוך אירגוני המפלגה הנאצית (ע"ע 96, 152) ולהתסיס את אנשי הס"א להם הם מזכירים את הבטחותיהם הסוציאליות של מנהיגיהם ערב עלייתם לשלטון (עמ' 142). לעומת השמאל הקיצוני המאורגן יפה — לרבות הקבוצה הזעירה של מפלגת הפועלים הסוציאליסטית (סא"פ, עמ' 93) — גראית פעילותה של הספ"ד הסרת-רציפות וחובבנות, כיון שראשיה הכבולים עדיין בדפוסי המחשבה הליגא-ליסטית מתקשים להסתגל לכללי הנעילה המתחרתית (ע"ע 192—193, 212). מקומם בתוך „החזית האנטי-פאשיסטית“ כמעט ואינו ניכר, וסופם לקבל את מרותה והדרכתה של הקפ"ד, לסמוך את ידיהם על סיסמאות שעוד אתמול כוונו גם נגדם עצמם (ע"ע 308—311) ולהודק לתמיכתה הכספית של „החזית האדומה“ (Rote Hilfe).

ואומנם, נהגו מנהיגי הקפ"ד כלפי מתנגדיהם בעבר וכעת אחיהם לצרה „לפנים משורת הדין“ והיו מוכנים לצרף לשורת הקורבנות „הנתונים בטירור שאין לו אח ורע בתולדות העולם... בני-אדם ללא הבדל מפלגה, השקפת עולם או דת“, על כן הם מונים אחד לאחד... „כוהני דת, בעלי קומה זקופה, אינטלקטואלים, בני המעמד הבינוני החיים מעמל כפיהם, איכרים“, כלומר כמעט את כל שכבות העם הנאנחות תחת עול השלטון הרודן, פרט ליהודים. בכרוז האי-ליגאלי מינואר 1935, בשם „הקץ לטירור“, הנושא גם את חתימתם של ראשי הספ"ד, אין זכר ליהודים (ע"ע 308—310). אכן, יהודים נתפסים ונידונים באשמת השתייכותם לקפ"ד (ע"ע 65, 143, 189) — פרק מעניין בתולדות ההתנגדות היהודית, או ביתר דיוק: בתולדות התנגדותם של יהודים — אך באידיאולוגיה המארכסיסטית אין מקום ליהודים כחטיבה ראויה לשמה. הם נבלעים בקבוצות המקצועיות דלעיל ללא הכר.

הקורא היהודי אמור להתרשם דווקא ממעשיהם הצנועים, אך מסוכנים אף הם, של כוהני דת קאטולים המתאמצים לעורר את מצפונם של בני עדתם ולחסן אותם נגד השפעתה ההרסנית של התעמולה הנאצית. אומנם, הקונקורדאט בין האפיפיור

„לוחמי חירות" או „תנועות חירות"

לבין הממשלה הנאצית שנחתם עוד ביולי 1933 כבל את ידיהם של ראשי הכמורה לא פחות מאשר של השליטים, אך בניגודי ההשקפות שלא ניתן לטשטש אותם התגלעו והתפרצו מפעם לפעם, ובייחוד בתחום החינוך, קונפליקט שאחד הכמרים השכיל להגדירו במלים: „הלכנסיה אתה אם למדינה?" (עמ' 175). בעל-כורחו מסר הגסטאפו על „התגברות הפעילות הדתית בקרב האוכלוסיה הקאתולית" והתדה, ש... הכמורה הקאתולית בתעלוליה מסוכנת הרבה בעומק השפעתה מאירגונה מחדש של הקפ"ד" (עמ' 87). על כן המטירו הנאצים דברי גנאי על נציגיה העיקשים של „הסיטרא אחרא" (עמ' 203) והזכירו את „היישרעים" בנשימה אחת עם „היהודים" שנואי נפשם (עמ' 176). יש שעסקנים פוליטיים ובייחוד מזכירי ה„היטלר-יונגנד" קינאו את קנאת תנועתם עד לידי כך שראשי מפלגה אחראים ראו צורך — בהתחשב ברגשותיה הדתיים של האוכלוסיה הקאתולית — להגן על הכנסיה ולפעול נגד חבריהם הקיצוניים (ע"ע 167, 175). דווקא הקפ"ד האנטי-קלריקאלית גילתה עתה את אהדתה לאופוזיציה הקאתולית (ע"ע 181, 238) וניסתה לשלב אותה בתוך החזית האחידה של מתנגדי המשטר. גרם לכך האוייב המשותף, שהמאבק נגדו הכתיב לשמאל הקיצוני טאקטיקה חדשה בהתאם לנסיבות המשתנות.

בניגוד לעמיתיהם הקאתולים לא גררה התנהגות כוהני הדת האוואנגליים בבאדן „את התערבות (השלטונות) מטעמים פוליטיים אלא לעיתים רחוקות", כפי שמציין התובע הכללי בסיפוק רב (עמ' 239) וזאת על אף השתייכותם של רוב רובם של כמרים אלה לכנסיה הפרוטסטנטית הנאמנה לעדות, („Bekennende Kirche"). עמ' 253). מפליא הדבר שבדר"חות לא נזכר מעולם כוהן הדת הרמן מאס מהיידלברג שנודע באהדתו העמוקה לתנועה הציונית (מאז הכיר את הרצל בימי הקונגרס השני), שסיכן את חייו למען הצלת יהודים בשנות השואה וזכה בתואר „חסיד אומות העולם". נראה, שהשכיל להסתיר את מעשי החסד שלו מעיני הגסטאפו או שמעמדו הרם ופירסומו גם מעבר לגבול מנעו לנהוג בו כרצונם.

השלמתם האילמת של חוגי „הימין" הגרמני עם המשטר הנאצי איננה מתמיהה (ע"ע 84, 227—228). כניעתם בולטת על רקע התנהגותם האמיצה של חברי הכת הקטנה של „חוקרי התנ"ך בכובד-ראש" („Ernst Bibelforscher"), שעמידתם הבלתי-מתפשרת, ללא חת, היתה מעבר להבנתם של השליטים החומים (שמם מופיע על-פני כ-20 עמודים לא פחות מ-8 פעמים!).

בניגוד לצפוי מתברר לנו, שדווקא המאורעות הפוליטיים הגדולים, כגון שריפת הרייכסטאג (ע"ע 95, 99, 109), מלחמת האזרחים בספרד (עמ' 247) והסכם מינכן (עמ' 214) לא הטרידו ביותר את מנוחתה של האוכלוסיה הגרמנית. מתקבל הרושם, שבמרכז השיחות היומיומיות עמדו בעיות כלכליות, שבימי המלחמה נוספה עליהן הדאגה לשלוםם ולבטחונם של בני המשפחה המגויסים. בהיותם נתונים תחת עולו של משטר חסר-מעצורים נוהגים רוב בני-האדם לאטום את אוזניהם ואת לבותיהם מפני זעקת המורדים ומתעלמים ממעשי הפשע האיומים המתרחשים בסביבתם ובקירבתם. רק מעטים בלבד נשמעים לקול מצפונם שאיננו נותן להם מנוח ומוכנים לעמוד לימין הנרדפים ולהסתכן למענם.

עם יחידים אלה נענו בראש ובראשונה כוהני דת קאתולים זוטרים שהעזו להרים את קולם מעל בימת כנסיותיהם למען היהודים המושפלים ולשאת תפילה בעדם,

לפעמים תוך הזכרת מוצאו היהודי של מייסד דתם (עמ' 93). אך גם התובע הכללי — בדו"חותיו הכמוסים — מביע את דעתו במפורש נגד השמדת אזרחים יהודים (עמ' 224), מוקיע נסיגות סחיטה נגד בעלי-חוב „לא־ארים" (עמ' 229) ומתריע על „תוצאותיו המזועזעות של מעשה מעין אלה", שנסתיים בהתאבדותה של משפחה שלמה שלא יכלה לעמוד עוד במסע האיומים נגדה (עמ' 235). מקרה טראגי זה איננו יוצא דופן אפילו בשנים הראשונות של השלטון הנאצי. שוב ושוב אנו קוראים על יהודים ה„הורגים את עצמם" (*Selbsttötung*) בלשונם, עמ' 287; 85: אלמנתו של קורט אייזנר (!), בפעם האחרונה בעת „שילוחם" של היהודים מבאדן ב־22 באוקטובר 1940 (עמ' 298), בעת ההיא כבר ללא כל סימן של השתתפות בצער הקורבנות. בתחילה חוקרת המשטרה עדיין מקרים של חילול בתי־קברות ושל בתי־כנסת ומביאה את האשמים לדין (ע"ע 179, 260), אך כבר ב־1937 — לרגל המשפט נגד דוד פראנקפורטר — מטילים את האשמה של הצתת בית־כנסת על היהודים עצמם (עמ' 247). הרי זהו אחד מתמרוני ההסחה של הנאצים לתלות את נזקי הרכוש והגוף שנגרמו ליהודים על־ידי „האוכלוסיה הזועמת" ב„התגרירות" קדמות, כביכול, מצד התושבים היהודים, כדי להסביר ולהצדיק את מעשיהם שלהם.³ כך, למשל, מעלילים השליטים על מעביד יהודי ש„ירד לחיהם" (של חברי איגוד העובדים הנאצי) ... באופן שיטתי" (עמ' 78), שופכים את חמתם על פליט יהודי ששלח מלונדון לתביעה הכללית המחפשת אחריו את מודעת הנישואין שלו עם אשה „בעלת דם גרמני" (*deutschbluetig*), עמ' 266) ומתרעמים על השתתפותו בבחירות לרייכסטאג ב־10.4.1938 של יהודי, שהתחזה כאמריקאי ממוצא גרמני ללא השתייכות דתית (ע"ע 274—275). אכן, לא מן הנמנע, שרופא יהודי הפיץ „בדיחה גסה" על גרינג (עמ' 100), אך הידיעה על השמעת שיר פוגע בנשיא המדינה המנוח הינדנבורג — שהיהודים ראו בו את צורם ומגינם — בפי ילדי בית־ספר יהודים (ע"ע 116—117) אינה מתקבלת על הדעת וספק רב, אם מוסר השמועה ומקבלה האמינו בה. לעומת זאת סביר להניח, שנישנו מקרים של „חילול הגזע" אפילו עוד בשנת 1938, כאשר יהודי, שכבר נידון על עבירה זו ל„מאסר מגן" חזר לסורו (עמ' 285) ועד ליולי 1940, כאשר היוזמה האי בידי איש־מכס גרמני, לשעבר חבר ה־ס.ס., שנשלח לפולין ומקיים שם יחסים עם יהודיה מקומית (עמ' 298).

כאמור, מסתיימים הדו"חות שלפנינו באותה שנה (1940), שעה שבאדן כבר התרוקנה מיהודיה. בסקרנו את התקופה הנכללת בדוקומנטאציה של מאנהיים הערוכה בשיטתיות ובקפידה אנו מוכנים להסכים לדעה, שמיספר לוחמי החירות נגד הרודנות היה גדול מכפי שאנו רגילים להניח. בסיפוק נציין גם את העובדה, שלוחמי חירות אלה היו והינם בין גושאי שיקומה התרבותי והפוליטי של גרמניה המערבית, כפי שמתברר מתוך ההערות המאלפות והאינדקס הממצה. ברם, לטענה שברייך השלישי היו קיימות „תנועות חירות" ראויות לשמן לא נמצא בספר שלפנינו הוכחות משכנעות. כדי להצדיק את השימוש במונח זה, יש צורך בעבודות מחקר נוספות מבוססות על תיעוד מקיף, שבמהימנותו ישווה לאוסף המיסמכים המצויין של באדן. ממנו יראו וילמדו ארכיבארים והיסטוריונים כשיבואו להשלים את החסר — ולתקן את המעוות.

„לוחמי חירות" או „תנועות חירות"

הערות

1. Verfolgung und Widerstand unter dem Nationalsozialismus in Baden ; die Lageberichte der Gestapo und der Generalstaatsanwalts Karlsruhe 1933–1940, bearbeitet von Joerg Shadt, herausgegeben vom Stadtarchiv Mannheim, Stuttgart, 1976. שני הכרכים הראשונים, מפרייטטו ובעריכתו של האנס יואכים פלידנר, מוקדשים באופן בלעדי לרדיפות היהודים במאנהיים בשנים 1933–1945 ; Band 1 : Derstellung ; Band 2 : Dokumentation ; Stuttgart, 1971.
2. כגון מבחר הדו"חות המפורטים והמאלפים של שירות הבטחון של ה"ס.ס. 1939–1944 : Meldungen aus dem Reich ; Auswahl aus den geheimen Lageberichten des Sicherheitsdienstes der SS 1939–1944, Neuwiad und Berlin, 1965.
3. יש להצטער על כך, שדווקא הדו"ח על תגובת האוכלוסיה ל„ליל הבדולח" אבד.

IN THIS ISSUE

Sources and Evidence

- **Selma Merbaum-Eisinger.** The life of a girl from Tchernowitz and her poems. She was a member of Hashomer Hatzair, who perished in a Transdnestrian Concentration Camp at the age of 18. Her early poems were preserved as by a miracle.
- **Simha Statfeld.** A Jewish partisan tells about the life and struggle of Jewish groups who kept alive, hiding in the forests near Hanachov.

Articles

- **Prof. Vladimir Jankelevitch,** head of the cathedra for Philosophy and Morality at the Paris Sorbonne, expounds his accusation ("j'accuse") against attempts to extenuate the crimes of the German people and to forget them.
- **Prof. Emil Fackenheim** of Toronto, Canada, deals with the impact of the Holocaust upon the ways of thinking and the consciences of Non-Jews.

Research

- **Dr. Gideon Shimoni** of the Institute for Contemporary Jewry, Jerusalem, has made a study of letters and documents that throw light upon the attitudes of Mahatma Gandhi to Jews, Judaism and Zionism, to the Holocaust and to the Conflict between Jews and Arabs.
- **Ruth Zariz** of Kibbutz Mash'abei Sadeh, shows one aspect of operations aimed at the rescue of Jews during World War II through promises of immigration certificates to Eretz Israel.
- **Rachel Menver** studied underground publications of Hashomer Hatzair in the Warsaw Ghetto (1940-1942) out of which she reconstructs a picture of the life, activities and spiritual values of the members of this movement through those years. —
- **Menachem Kaufmann** of the Institute for Contemporary Jewry, Jerusalem, brings another chapter from his comprehensive study of activities of Non-Zionist Jews in the U.S. during the period when decisions were in the balance in the U.S. and in the U.N.

Documentation

- **Zvi Erez** of Kibbutz Dvir, brings quotations from speeches by Himmler, that bear out what had been published before about the Warsaw Ghetto rising.
- **Dr. Joseph Walk** of Bar-Ilan University and "Yad Vashem", brings details from Gestapo reports and from reports by the attorney general of Baden. He shows that while there were individuals in Germany, who struggled against the Nazi regime, there was no real underground.

Books

- **Dr. Jesaia Jellinek** of Haifa University, brings the last of his comprehensive bibliography on the destruction of Slovak Jewry.